

Legenda Tóth Istvánról

Összegyűjtötte Albert Zsuzsa

– *Albert Zsuzsa:* Megrendítő ebben a szobában beszélgetni, ahol Tóth István már nem lehet jelen. Nagyon régen jártam itt először, a Magyar Rádió küldött Marosvásárhelyre, hogy Sütő Andrással készítsek riportot. Előtte idehozott engem Nagy Miklós, a vásárhelyi rádió munkatársa, aki kísérgetett, hogy ne tévedjek el ebben a városban, ahol először jártam. Miért hozott el Tóth Istvánhoz?

– *Nagy Miklós:* Azért, mert arra gondoltam, hogy itt, Marosvásárhelyen a Somostető majdnem tetején, tehát a Nyár utcában lakik egy olyan fontos személyiség, olyan költő, író, nagy humanista műveltségű ember, akit érdemes a Magyar Rádió közönségével is megismertetni. Kár lett volna elszalasztani azt a lehetőséget, hogy egy ilyen egyéniséggel megismerkedjek a riportter is, be ne dobjuk a köztudatba azt a költészetet, amelyet Tóth Istvánnak köszönhetünk.

– *Albert Zs.:* A lexikon azt írja Tóth Istvánról, hogy filozófus költő, a magyarországi latinság szakértője, irodalomtörténész, műfordító, népi indíttatású költő, olyan életművet alkotott, ami tanulságos is, élvezetes is, de sok vitára adott alkalmat. Máté Éva újságíróként foglalkozott Tóth István munkásságával.

– *Máté Éva:* Nagyon furcsa az én velem kapcsolatos élményem. Tulajdonképpen harminc évet ölel fel, és harmincéves szünet is volt benne. De mindvégig nyomon követtem ezalatt a harminc év alatt a munkásságát. 1976-ban bukaresti televíziósként engem is ugyanúgy kiküldtek, mint téged, hogy készítsek vele egy interjút, illetve, hogy a vásárhelyi írókkal foglalkozzam. A művelődési rovatnál dolgoztam. Úgy emlékszem, akkor jelent meg neki egy verseskötete, az előtt halt meg az első felesége. Fenntartásokkal jöttem hozzá, mert nem tudtam, hogy fog fogadni. Tudtuk róla, hogy nagyon levert hangulatban van. Egy szeptemberi gyönyörű napon kerestem őt fel, én akkor fiatal lány voltam, és ebben a csodálatos kertben fogadott, ahol az élete nagy részét leélte. Nagyon kedvesen fogadott, de nagyon visszafogottan. Az egész kertnek volt egy olyan őszi megvilágítása, amit én az életben el nem tudtam felejteni, és mindig készültem vissza hozzá. És ő szívesen fogadott volna, de valahogy az élet úgy hozta, hogy csak mindig messziről néztem azt az embert, és azt a költészetet. Egy sorával valahogy úgy jellemzi magát, hogy ő mindig szállt, de nem szállt el. Ezt a sorát éreztem a legjellemzőbbnek, és mindig visszavágytam abból a bukaresti rohanó életből, amiben mi tévések éltünk, s általában az újságírók éltek, mindig a háttérben bennem volt az a hangulat és az a nyugalom, ami ebben a kertben volt, és mindig valahogy vágytam oda.

Burján Emil szobrász, Fodor Imre a Székely Nemzeti Tanács elnöke és felesége, Gálfalvi György író, Gál Éva Emese író, Zeno Ghitulescu író, Máté Éva újságíró, Nagy Miklós Kund újságíró, valamint Gálné Esztegar Ildikó tanár, Kercsó Attila orvos, Vajna György orvos, a gyermekgyógyászati irodalmi kör tagjainak történetei.

Az élet úgy hozta, hogy harminc év elteltével, halála előtt négy nappal, tizenkettedikén, felhívott barátja, Fodor Imre úr, aki akkor polgármester volt, és felhívta a figyelmemet, hogy megjelen két kötete Magyarországon, és jó lenne írni róla. Akkor én már a *Romániai Magyar Szó* munkatársa voltam. Eljöttem ide hozzá, már az elmúlás miliője vette valahogy körül, de abszolút nem gondoltam, hogy négy nap múlva vagy hat nap múlva már nem fog élni. Akkor erről a Magyarországon életében utoljára megjelent két kötetéről írtam, a tizenötödikei, vasárnapi lapszámban jelent meg, a hétvégi lapszámban, és döbbenettel tudtam meg, hogy pár nap múlva már nem élt.

Összegyűltünk a halála napján itt, nagyon sokan voltak, katolikus főtiszteletű papok, meg a barátai meg a kedves mostani felesége. Szóval, e közé a két élmény közé szorul az én Tóth István-képem. Nagyon szép volt. Nagyon szép emlék maradt.

A verseiben, ami engem megfogott, az a mélyen vallásos szemléletmód, ami nekem nem adatott meg, és egy idilli világnak a szemlélete, ami tőlem nagyon távol áll. Én is katolikus vagyok, és iskoláskoromig mélyen katolikus hitben neveltek, de úgy látszik, hogy az iskolának sikerült belőlem ezt kilúgozni. Ezt nagyon sajnálom, de nem tehetek róla. Én végül is egy racionalista, eléggé hideg és eléggé törtető világban nőttem fel, ami rá abszolút nem volt jellemző. Ő ettől a világtól szinte megcsömörölve, azt mondhatnám, elefántcsonttorony típusú életmódban egy idilli világban élt. Ugyanakkor egy örök sértettség fájdalma van az ő költészetében, amit most, hogy utánaolvastam az életrajzának, valahol ott értek meg, hogy egyházi kocsis fiaként az elit Gozsdu líceumba, Váradra került gyerekek, a sérelmei mély tüskék maradtak az ő lelkében, ez van a költészetében. Félt attól, hogy bántják. És ezért ez az egész költészet mintha függöny lenne közte és a világ között.

Azonkívül persze hallatlanul imponáló az ő humanista műveltségének a beszüremkedése a verseibe. Tehát csodálatos utalások, képek, metaforák, amik mögött ott van az ő nagy-nagy humanista műveltsége.

– *Albert Zs.*: Gyergyószentmiklóson Kercsó Attila orvos-költő Tóth István barátai közé tartozott.

– *Kercsó Attila*: Mentünk fölfele barátaimmal az egyetemre, és jött lefelé egy esőkabátos svájcisapkás sovány arcú ember, lassan, nyugodtan lépkedve, s az egyik megbökött oldalról: Tudod ki az ott túl? – s mondom – nem. Azt mondja – Tóth István, a költő. Ez volt az első, amikor őt láttam életemben. Később az irodalmi körbe gyakran meghívtuk, mert úgy éreztük, hogy nagyon szívesen jön, a Salamon Ernő Irodalmi Kör volt ez Gyergyószentmiklóson.

Hallatlan műveltségű ember volt, és amikor elkezdett beszélni, akármilyen kis, kicsi témáról, egy egyetemi előadás kerekedett ki belőle. Nagyon-nagyon szerettük hallgatni, és az volt az érzésem, és a kör többi tagjának is, akivel elbeszélgettem utána, hogy többek lettünk, hogy meghallgattuk ismét Tóth Istvánt. És ő mindig megígérte, hogy „bármikor szóltok, én jövök, nagyon szívesen.”

Ha csak belelapozunk a *Besztárium* című kötetébe, akkor látni, hogy ő a hangyában is meglátta, a cserebogárban is, és a katicabogárban is meglátta a Mindenséget kicsiben. Hogy is mondjam: bölcs ember volt.

– *Gálfalvi György*: 1960 és 65 között voltam magyar irodalom szakos Kolozsváron, és ott egy nagyon kedves évfolyamtársnőm, Deuts Vera, aki egyébként Domokos Eszter néven *Forrás*-kötetet is közölt később, és még egy kötete megjelent, ő hozta a hírt Tóth Istvánról. Nagyváradon hosszabb ideig volt a tanára, és mondta, hogy rendkívül nagy tudású ember. Tudtam róla, mert olvastam a verseit, amelyek megjelentek az irodalmi sajtóban, megmondom őszintén, nem érintettek meg. Később is nagyon nehezen oldódtam fel vele kapcsolatban, és amennyire láttam, ő is nehezen oldódott fel velem, 1970-től kezdve, amikor már az *Igaz Szó* szerkesztőségében dolgoztam.

Ennek a nehezen oldódásnak az egyik oka az volt, hogy Tóth István meglehetősen nehezen tudott kapcsolatot teremteni az emberekkel. Volt benne bizonyos fajta sértettség. Eleve sértettség, úgy érezte, hogy az irodalmi élet nem ismeri el, vagy legalábbis nem azon a szinten ismeri el, amelyet kívánt volna. Ez a sértettség tartott távol jó ideig tőle.

– *Nagy M.*: Az az ember volt, aki nem evilágra való, ez a mostani világ egész más és az is más volt, amiben élt, amiben alkotott, de azt is azonnal hozzátenném, hogy ennek a világnak nagyon nagy szüksége van ilyen emberekre, akik teljesen komolyan gondolják azt, amit mondanak, vagy azt, amit leírnak, mindenképpen teljes mértékben azonosulnak azzal. Mindig kíváncsi voltam arra, ami a múltunkban történt, ami érték a magyar irodalomban, és nem csak a magyar irodalomban, erről mind gazdagon hallhattam tőle. Szinte tanárom is lett, hiszen annak idején, amikor én itt Marosvásárhelyen a Pedagógiai Főiskolára kerültem, akkor ott tanított, de engem éppen nem. Utóbb szerkesztőként is munkatársam volt, hiszen rendkívül lelkesen dolgozott a rádióknak is, az újságoknak is. Én akkor azon a bizonyos 1970-
valahányas napon, amikor eljöttünk ide, emlékszem, hogy nemrég azelőtt készítettem vele egy hosszabb beszélgetést, verseit is felolvasta, ez is ösztönzést adott arra, hogy budapesti vendéget is elhozzak hozzá. Úgy éreztem, hogy az, amit ő nyújtani tud, nemcsak nekünk, a marosvásárhelyi rádió hallgatóinak, nemcsak az erdélyi közönségnek jelent valamit, hanem sokat jelenthet a nagyobb, a Kárpát-medencei magyar közönségnek is.

– *Albert Zs.*: Zeno Ghițulescu román költő barátja volt Tóth Istvánnak. Hogyan ismerkedtek meg?

– *Zeno Ghițulescu*: Véletlenül, bocsánatot kérek, először, hogy nem tudok magyarul, csak úgy.

– *Albert Zs.*: Bár én tudnék így románul!

– *Z. Ghițulescu*: Baráti körben, itt Vásárhelyt, de ezelőtt vagy harmincnéhány éve. Lehet, hogy majdnem negyven éve ismertem. Mikor tanár volt a Pedagógiai Főiskolán. Úgy látszik, hogy talált a mi ízlésünk és a világnézetünk, ezért mindig tudtam vele beszélgetni, és mindig nagyon közel éreztem őt magamhoz. Én is nagyon szeretem a természetet, ő is, és nagyon sokszor sétáltunk itt a Somostetőn, együtt, s akkor persze beszélgettünk, mert ő perfektül tudott románul.

– *Albert Zs.*: Életének kiegészítése lehetett, hogy magával beszélgethetett. Mert az édesanyja román volt. Az ő sérülékenysége több rétegből tevődhetett össze, például ez is lehetett az egyik.

– *Z. Ghițulescu*: Mindenesetre velem szemben mindig nagyon nyílt volt. Akármilyen problémáról tudtam vele beszélni. A világról, történelemről, irodalomról, a nőkről, mindenről. Politikáról. Talált a szó. Nagyon érdekes volt, mikor az én kocsimmal együtt mentünk egy európai körútra, Magyarországra, Ausztriába, Németországba, Belgiumba, Franciaországba, Svájcba, Olaszországba, vagy hét országban voltunk egy hónap alatt, akkor persze jobban meg tudtam őt ismerni. Nemcsak mint költőt, hanem mint embert is. Akkor ismertem meg az ő lelkialkatát. Akármilyen kicsi dologról tudott filozofálni, tudott olyan érdekes szempontot találni, nem mindennapi gondolatokat. Például mikor Brüsszelben voltunk, Van der Camin akadémikus meghívta Tóth Pistát velem együtt, volt ott egy irodalmi est, nagyon szép volt, nagyon tetszett Edmond Van der Caminnak, aki nagy belga költő. Én is és Pista is olvastunk verseket. Francia nyelven, mert lefordított tőlünk egy ottani költő néhány verset, ezek meg is jelentek a *Le Journal des Poetes* című európai költői folyóiratban, akkor, 1974-ben.

Nagyon jól éreztük magunkat, mintha más világban éltünk volna, nem a mai világban.

– *Albert Zs.*: Fodor Imre ugyancsak jó barátja volt Tóth Istvánéknak. Vele úgy találkozunk, hogy elmentünk kirándulni István barátaival, beszélgettünk a dombtetőn, énekelgettünk népdalokat. Hol kezdődött, és honnan táplálkozott ez a barátság?

– *Fodor I.*: A gyerekekkel a szentimrei Büdösben jártunk, málnát szedtünk, akkor még kicsik voltak a gyerekek, ott megismertünk egy öreg bácsit, aki szintén málnát szedett a csíkszentimrei Büdösben. És mondta, hogy egy társaság kirándul vasárnaponként arra, s az a bácsi hívott meg. Akkor találkoztunk Tóth Istvánnal és Erzsikével. Ez nagyon régen volt, s azóta, ha nem volt valami egyéb, akkor mondhatom, hogy hetente voltunk együtt ezzel a társasággal. Tóth István a barátai felé nyílt volt. Mondjuk, a közösség felé volt egy bizonyos zártsága, ő büszke volt arra, hogy egyszerű családból származik, de nagyon értékes családból, a solferinói csata emléke, Kossuth-bankó, biblia, mindent, a Jóistent, a családban megkapott, ő magába szívta ezt.

– *Albert Zs.*: Nagyon fontosnak tartotta, hogy Arany Jánossal is rokonságban volt.

– *Fodor I.*: Az ő egyik nagyanyja Arany leány volt, unokatestvére volt Arany Jánosnak. Ott Görbeden nagyon sok mindent magára szedett, sok mindent átélt. Mint ahogy ez sokszor megtörténik, az, hogy magyar–román vegyes családból származott, ez önmagában semmiféle bizonytalanságot benne nem keltett. Sokszor gondolkodtam ezen, mert ő tudta, hogy hova tartozik. Ahogy Zénó jó román, Tóth István is vállalta a magyarságát, de nagyon szerette, tisztelte az édesanyját, tisztelte a román irodalmat, itt elhangzott, hogy jól tudott románul: hát ezt nem így kellene mondanunk, hanem ezt kell mondjuk, hogy anyanyelve volt a román. Anyanyelvi szinten tudott románul, és nagyon érdekes módon állandóan példálózott a román jövevényszavakkal a magyar nyelvben, nem az irodalmi, hanem a bihari köznyelvben. És fordítva. Gimnáziumba járt, aztán katona volt, fogságban volt, ő mindezeket átélte, az édesapja is sok mindenen ment át, mert hol a magyar csendőrök, hol a román csendőrök zaklatták. Pista volt Nagyváradon az utolsó magyar gimnázium igazgatója.

– *Gálfalvi Gy.*: Én azt láttam, hogy annyira el van foglalva saját magával – gyakori ez, és szerkesztői munkámban ehhez hozzá kellett szokni, hogy az emberek csak magukra figyelnek, és nem értik meg, hogy van mellettük még néhány ember.

– *Albert Zs.*: Erről sokat írt, sokat beszélt: – az édesapám magyar református kocsis volt, édesanyám görögkeleti román cseléd lány, és belőle római katolikust neveltek, magyar iskolába járt, és magyar öntudatú volt. Ugyanakkor, amikor voltak román unokatestvérei.

– *Gálfalvi Gy.*: Ezt ő el is mondta, így, összefoglalva, dióhéjban, de engem érdekelt volna a mindennapi életre való lefordítása, arra próbáltam buzdítani, hogy ezt írja meg. Ő írt is önéletrajzi jegyzeteket, de valójában az volt az érdekes, hogy nem tudott feloldódni az önéletrajzban.

– *Gálné Esztegal Ildikó*: Tóth Istvánt Marosvásárhelyen ismertem meg, amikor kénytelen voltam beiratkozni a látogatás nélküli fakultásra román–magyar szakra. 1956 után kidobtak a kolozsvári egyetemről, azért, mert 56 novemberében – november hetedikén talán – felálltam egy órán, és megkértem az évfolyamot, hogy álljunk fel elhalt barátaink tiszteletére. A magyarországi barátaink tiszteletére történt ez. Az évfolyam fel is állott, és még a nagyon nacionalista tanárunk is felállott, s utána három napra kitétek. Aztán próbálkoztam mindennel, voltam újságíró, voltam táncmester, aztán helyettes tanár lettem, és 62-ben férjhez mentem, csak miután már megvolt mind a két gyermekem, akkor tudtam beiratkozni. S akkor elvégeztem, persze közben kérvényeztem a minisztériumba, hogy legalább két évet ismerjek el, harmadévról dobtak ki, de mindig nemleges választ kaptam. Végre, mikor harmadéves voltam a főiskolán, a látogatás nélkül, akkor megjött az engedély, hogy felvesznek harmadévre, de akkor én egy jót nevettem, és folytattam a főiskolát.

Engem nem tanított Tóth István, mert látogatás nélkül voltam, viszont vizsgáztatott. Rendkívül humánus, óriási európai műveltsége volt, tulajdonképpen a vizsgák alkalmából ismertem őt meg jobban, de akkor egy kicsit távol álltunk egymástól. Később, mikor

már ideérkeztem Gyergyószentmiklósrá, nagyon szívesen jött hozzánk az irodalmi körbe. Különben elfelejtettem mondani, hogy a kolozsvári Gál Gábor Irodalmi Körnek is a tagja voltam végig, egyetemista koromban. Én bizony verset is írtam, s aztán áttértem a prózára. Egy kis kötetem is jelent meg, az a címe, hogy *Csapó Peti és a többiek*. A gyerekek, az iskolások, akiket tanítottam, azt hiszem, szerettem őket annyira, mint Tóth István a tanítványait. De ő nagyon szerette, valóban, a tanítványait. És nagyon szerettem a verseit, nagyon szerettem a fordításait, és fantasztikus, milyen történelmi tudása is volt annak az embernek. Valahányszor hívtuk, mindig jött, soha nem mondta azt, nem üzenté azt, hogy nem tudok menni. Még amikor beteg volt, akkor is jött. És nagyon sokat beszélt nekünk a francia költészetről, irodalmi körökön, amikor úgy tudom, talán négyszer vagy ötször volt itt nálunk Gyergyószentmiklóson. Mindig rengeteget tanultunk tőle. Úgy néztem rá, mint egy istenre.

– *Nagy M.*: Nagyon igényes volt, és várta a szeretetet, várta az elismerést, sok bántást is kapott úgy általában az élete folyamán az emberektől, ugyanakkor nagyon szerette az életet, életet szerető ember volt, és ez a költészetéből is kicsendül.

– *Z. Ghițulescu*: Nekem is sokszor mondta ezt a dolgot, hogy nagyon csúnyán viselkedtek itt is az írók, az *Igaz Szó* pont, és mások is, a kolozsváriak is, mert ő küldött verseket, hiszen ő komoly költő volt, és nem közölték. Például írótalálkozó volt, őt nem hívták meg. Félrehagyták.

– *Nagy M.*: Ennek az is magyarázata, hogy ő akkor, amikor általában a költőktől azt várták, hogy bekapcsolódjanak a közéletbe, a politikai életbe, ő akkor is távol tartotta magát ettől, az ő költészete nem olyan volt, hogy „elkötelezett” költő legyen, ahogy mondani szokás. Kimondottan eredeti gondolkodó volt, a fák, a növények, az állatok, a virágok, a csillagok, ezek voltak, az égitestek, állandó szereplői a költészetének, ezeket metaforák-ká léptette elő, és ilyen módon akart tanítani is. Mint a régi ókori nagyok, akár sétálva is tanította azt, akivel beszélgetett. Talán tanárként se adatott meg az a lehetőség, hogy annyit tanítson, és olyan korban, amikor valóban átadhatott volna mindent abból a széles tudásból, széles körű műveltségéből, amivel rendelkezett.

– *Z. Ghițulescu*: A színházi akadémián tanár volt. Esztétikát tanított. De ő nem volt...

– *Albert Zs.*: Óraadó tanár volt.

– *Z. Ghițulescu*: És őt ki kellett volna nevezniük rendes tanárrá. Akkor megkérték, hogy iratkozzon a pártba. A Kommunista pártba. Ő nem akart. Akkor kitették onnan. És ez nagyon fájta neki. Nagyon egyenes ember volt, és nem szerette a kompromisszumokat.

– *Nagy M.*: Ez nem volt akkora fájdalom, mint az, hogy nem jelentek meg olyan gyakorisággal a kötetei, mint ahogy meg kellett volna jelenniük, mert Zsuzsa emlékszik, hogy itt, az íróasztalán, és nem csak az íróasztalán, hány kész kötetre való kézirat volt. Nyilván- való, hogy nem volt olyan egyszerű akkoriban, mint ahogy ma se, anyagiak miatt, a költemények megjelentetése, de úgy érezte, hogy ilyen szempontból is mellőzik. Viszolygott a harsányságtól, a törtétestől, nagyon szerény ember volt, talán azt is mondhatnám, túlzottan szerény.

– *Fodor I.*: Azért ő tudta, hogy mit ér! Hát azért volt neki tartása. Amikor 89 előtt nem jelentek meg az írásai, és házkutatást tartottak nála, egyszer egy írói, irodalmi vitába keveredett, amelynek a témája az ő versei voltak, és ott olyanok álltak félre tőle, akiktől az ember ezt nem várná. És például, akik kitették annak idején a főiskoláról, azok ma is ott vannak.

– *Albert Zs.*: A Salamon Ernő Irodalmi Kör egyik legrégebbi tagja Vajna György. Tóth István szeretett idejárni. Milyen kapcsolatban volt vele?

– *Vajna Gy.*: Én nem csodálom, hogy Tóth István szeretett idejárni, mert mi is nagyon szerettük Tóth Istvánt. Általában az emberek megérik ezt a szeretetet. Ott, ahol szeretnek,

oda szívesen térünk mindig vissza. Ahol nem szeretnek, ott elköszönök nagyon kedvesen, és többet nem látogatok oda. Tóth István rendkívül érzékeny ember volt, és soha nem kérkedett azzal a mérhetetlen tudással, aminek a birtokában volt. Tóth István esetében úgy, ahogy Székely János esetében sem lehetett elválasztani az embertől a költészetet. Tehát vannak olyan költők, akik élnek költőként az életüket, és utána magánemberként teljesen mások, rongyok. Tóth István és a másik nagy kedvencünk, a szintén marosvásárhelyi, szintén méltatlanul keveset emlegetett Székely János, emberként is olyan monumentális szobrok voltak, akikre nemcsak nézni lehetett, lehetett utánuk menni.

– *Gálfalvi Gy.*: Egy időben édesapámmal együtt feküdt a hetvenes évek elején a kórházban. Édesapám 1976-ban halt meg, hetvenhat évesen, tehát akkor már nagyon idős ember volt, cukorbeteg ember, és nekem nagyon melegen beszélt arról, hogy Pista, ez az egyébként száraz ember, milyen emberi kedvességgel, odaadással segített neki, a beteg embernek. És apám, aki ügyvéd volt, nem volt különösebben művelt irodalmilag, Arany János volt a kedvence, Ady verseit olvasta, de egyszer csak előállt nekem, és közölte: – Tudod-e Tóth Pistának a versét, a Diót? – Mondom, nem. És édesapám előállt és elmondta nekem a *Dió kutyám* című versét.

*Diónak hívták
az első kutyám.
Csatangolt vélem
sok-sok délután.*

*Jól ismerte
az erdő útjait,
és vacsorára
mindig hazavitt.*

*Bozontos szeme
már régóta por,
de figyel rám a
gyökerek alól.*

*Mert ha este a
sötétség nyüszít
az erdőtől az
ősi küszöbzig,*

*és ha elalszom:
hajnalig ugat;
a tolvajoktól
őrzi álmomat.*

Tehát apám megjegyezte, megmondom őszintén, én is megjegyeztem, mert egyrészt fülbemászó, másrészt kedves, harmadrészt pedig van benne több, mint kedvesség, valami húség iránti vágy, és a nosztalgiában is valami melegség, amire fogékony voltam és vagyok, és amire édesapám is fogékony volt. Élete utolsó éveiben készült ez a *Herbárium* című kötete, nekem nagyon sokat panaszkodott, hogy mindenki visszautasítja, a végén meg kell mondanom, hogy a Mentor Kiadó kiadói tanácsának tagjaként én nyomtam le a kollégáim torkán, és ezt a *Besztiáriumot*, azért hoztam el a könyvet, hogy megmutassam, a dedikálásában azt írja, hogy „Kedves Gálfalvi Gyurka, fogadd szeretettel ezt a köny-

vet, annak a Herbáriumnak a folytatását, amelynek megjelenésében erősen ludas voltál. Jó barátsággal Tóth István”. Most őszintén megmondom, hogy a *Besziárium* állattani enciklopédia versekben, a másik, a *Herbárium*, az növénytani enciklopédia, úgy unalmas és emészthetetlen, mint ahogy van.

– *Albert Zs.*: Abszolúte nem értek egyet magával.

– *Gálfalvi Gy.*: Sajnálom.

– *Albert Zs.*: Én nagyon szeretem mind a két kötetet, nagyon élvezem. Volt nálunk, sétáltunk vele erdőben, ahogy minden növényt ismert, minden növény gyógyhatását, ez, meg ahogy szerette az állatokat, tulajdonképpen kettős dolog: egyrészt az indítás, másrészt a magányosság feloldása, a növényekben és állatokban. Nekem ezek a versek nagyon tetszenek.

– *Gál Éva Emese*: Gyergyószentmiklóson ismertem meg, amikor a nyolcvanas évek közepe táján először volt az irodalmi kör meghívottja, azelőtt csak verseit olvastam, a *Látóban*, illetve régebben *Igaz Szónak* nevezték a folyóiratot. Nagyon jó barátok lettünk, többször voltunk mi is Marosvásárhelyen, kirándulni is voltunk együtt a Szent Anna-tónál. És ami nagyon fontos volt nekem, az, hogy esténként elolvastuk egymásnak a legújabb verseinket, vagy főleg inkább mi vizsgáztunk előtte, mert olyan ember volt, akinek fantasztikusan rendszer volt a fejében. Olyan helyzet nem volt, amire ő ne tudott volna konkrét választ abból a kiépített esztétikai minőségbeli világból, amit ő teljesen uralt. Pontosan meg tudta mondani mindig a gyöngye pontját egy versnek, vagy hogy miért ez, miért az.

– *Albert Zs.*: Mi az egyéni színe?

– *Gál É. E.*: Talán az, hogy a parányiból ki tudja bontani szinte a Mindenséget. Vannak azok a sorozatai, a *Herbárium* és a *Besziárium*, tehát amikor emberi tulajdonságokat, érzelmi állapotokat rá tud vetíteni egy nagyon kis növényre, vagy bármivel párhuzamot tud állítani, ebben az egyetemes összefüggés is mindig benne van. Én ezt tartottam sokra. Azonkívül nagyon szép metaforákban bontja ki ezt a kapcsolatot a parányi és a kozmosz között.

– *Albert Zs.*: Azt hiszem, egyik legfontosabb tulajdonsága az erkölcsi tartása. Kapcsolatokat is így szeret teremteni, tud teremteni, ezen az alapon.

– *Gál É. E.*: Ez egész egyéniségére kihatott, sugárzott az az erő, el se tudtam volna képzelni, hogy ő beteg lesz. Az a magatartás, ami minden cselekedetére rányomta a bélyegét, az az egyenes gerinc! Néha mesélt is nekünk régebbi korokról, megpróbáltatása időszakairól.

– *Albert Zs.*: Pesszimista költőnek tartották, akinek nincs helye a romániai magyar költészetben. Aztán, amikor átjött Magyarországra, többször volt náluk házkutatás, figyelték.

– *Gál É. E.*: Visszatérve az emberi magatartására, ugye nem volt gyermeke, de mindig azt mondta, hogy ő bármikor vállalná, idősebb korban is, mert tudja, hogy felnevelné a jó magyar embereket. Most jutott eszembe, volt egy ilyen mondata – ugye, akkor Ceaușescu-korszakot éltük –, hogy Ceaușescu ugyanakkor mindig kiáll a maga nemzete mellett, és a románság szaporodik, mi fogyunk. A legnagyobb diktátor a saját nemzetét gyarapítja. És azt pozitívumnak könyvelte el.

– *Albert Zs.*: Igen, ez így van. Magyarországon is támadták az ún. pesszimista irodalmat, ez persze az ellenzéki irodalom volt, Tóth Istvánt is annak lehetett nevezni. Ebből származtak aztán konfliktusai, és voltaképpen az, hogy ő háttérbe szorult az erdélyi magyar irodalomban, most másokat ismernek általában Magyarországon, az leginkább innen is fakadt.

– *Gál É. E.*: A pesszimizmus... mire én odaértem, addigra már ezek a dolgok egy kicsit lezajlottak. Szóval, már kezdtünk túl lenni azon, hogy proletkult, meg ilyesmi, de tudom, hogy volt fiatal íróknak ellenérzésük Tóth István verseivel szemben. Nem tudom, miért. Emlékszem, panaszkodott, hogy lehúzták az egyik kötetét.

– *Albert Zs.*: Te miért szeretted? Én is szerettem.

– *Gál É. E.*: Lehetetlen volt nem szeretni, egyszerűen minden szempontból annyira vonzó volt. Mint intelligencia, mint érzékenység, mint emberi érték, mint szerető lény, mert ő is, ami szeretetet kapott, azt viszonzta, és fordítva. Erzsike is annyira nyílt, kedves hölgy volt, s annyira örvendtünk, hogy egy ilyen boldog házaspár a barátunk.

– *Albert Zs.*: A boldogság meglátszik a költészetében?

– *Gál É. E.*: Talán bizonyos fokig igen, mert pesszimizmus ide, pesszimizmus oda, ő nem volt az a fajta pesszimista, aki egy világegéstől rettegett volna, neki nagyon mély volt az istenhite.

– *Vajna Gy.*: Amikor meg kéne fogalmazni, ki is volt Tóth István, szerintem ő fogalmazta meg saját magát a legjobban. A gyulafehérvári humanista költők fordításai ajánlásában van négy olyan sor, ami azt hiszem, a legjobban jellemzi őt. Így szól:

*Kit szikla szült, bárhová essék,
dobálja vaksors, esetlegesség,
mint homokszem is, szikrányi csillag,
elpihent elődeinkről hírt ad.*

Tóth Istvánnal nem csak a versről lehetett beszélni, tudta, hogy van nekem is egy kis kertem, és rávett, hogy honosítsam meg itt a szőlőt Gyergyóban. Ami hát... szóval rettenetes a gyergyói szőlőből készült bor, úgy hívják, hogy guggolós, amikor másodszor is hívnak be, akkor már leguggolsz az ablak alatt, hogy ne kelljen igyál belőle.

– *Albert Zs.*: Pedig Erdélyben éppen az az érdekes, hogy amerre jön az ember, mondjuk, a Királyhágótól Vásárhely felé, nagyon sok szőlőlugast lehet látni, minden magyar ház kapuja felé óriási szőlő alagutak vannak.

– *Vajna Gy.*: Erdélyben igen, csak Székelyföldön nem. Mert itt nálunk nyolcszáz méter fölött vagyunk, erre mondta, hogy semmi gond, Gyurikám, mert éppen most jöttem Svájcból, s onnan ezerháromszáz méterről hoztam magammal szőlőt, gyere majd le hozzám, kapsz tövet belőle, hogy honosítsd meg Gyergyószentmiklóson. Sajnos erre nem került sor, most már nem is fog sor kerülni, mert nem valószínű, hogy Böske tudja, hogy melyik szőlőtökére gondolt, amit nekem adott volna.

– *Albert Zs.*: Nekünk is adott szőlőt, olyat, amit nem kell permetezni.

– *Vajna Gy.*: Nagyon érdekes, hogy ő nem vallotta, amit más: „szőlőből is lehet bort készíteni”, ez tréfa – ő ribizliből is nagyon finom borokat készített, nagyon büszke volt rá, de rettenetes borok a ribizliből készült borok.

– *Albert Zs.*: Olyan, mintha az ember ribizliszörpöt inna, aztán előbb-utóbb rájön, hogy nem az volt.

– *Vajna Gy.*: Főleg a májánál. Egyértelmű, hogy nagyon szeretett mindent, az ízeket is, amit a természet adott. Tehát ínycsok volt a maga módján, ezekben a finomságokban is.

– *Albert Zs.*: Amikor nálunk járt, a mi kertünkben, Tahitótfalun, a szentendrei szigeten, volt ott az ártérben egy vadalmafa. – Jaj, nem szabad a vadalmát otthagyni a földön, abból nagyon jó ecetet lehet csinálni.

– *Fodor I.*: Voltak persze sérelmei, de nagyon sok mindenben nagyon előrelátó volt, sok vidámság volt benne. Akár a feleségére gondolt, akár az édesanyjára, és úgy általában is a női lelkiséget, szépséget mindig nagyon szerette és tisztelte. A másik nagyon erős pontja a szülőföld szeretete volt. A temetésén idéztem az egyik versét, azt mondja, hogy:

*Szülőföldem, te hallgataag sár,
aki sosem ígértél, csak adtál.*

Ennél egyszerűbben, ennél szebben a szülőföldhöz való ragaszkodást, úgy gondolom, kevesen fejezték ki. Ismerte Görbed környezetét, sokszor emlegettük Petúr bánt, aki oda-váló volt. Nagyon jóban volt Tempfli plébánossal, aki azután váradi püspök lett, én ahányszor Tempfli püspökkel találkoztam, mindig az első kérdése az volt: – Hogy van István?

Az oktatást ő úgy látta, hogy azt megint felekezeti alapokra kellene helyezni. Itt a Ferenc-rend ötszázötven évvel ezelőtt megrakta az alapjait Marosvásárhely iskolájának, attól lett végül is iskolaváros Marosvásárhely, most ötszázötven év után a Ferenc-rend kivonul Marosvásárhelyről, mert hatan elhagyták a rendet. Nem azt mondom, hogy a papokkal van baj, mindenkivel baj van. Nem igazán ismerjük föl, hogy melyik a helyes út a magyarság szempontjából, de a románokra is érvényes lesz, csak lehet, hogy kicsit később, hogy ez a globalizáció hova vezet. Biztos, hogy István is így gondolkodott, és ezekről a dolgokról beszélgettünk mindig.

– *Nagy M.*: Itt szóba került Marosvásárhely szellemi életének a kezdete. El kell mondanom, hogy Tóth István volt az, aki ezt is nagyon fontosnak tartotta az olvasóközönség elé tárni. Például a megyei lap irodalmi mellékletében egész sorozatban mutatta be azokat az előfutárokat, akik itt Marosvásárhelyen kultúrát teremtettek, az egykori marosvásárhelyi latin költőket.

– *Albert Zs.*: Ezt megcsinálta Marosvásárhellyel, Gyulafehérvárral, Kolozsvárral, Nagyváradal. Váradon volt diák, aztán tanár: a váradi Szent László-kultuszról, a Szent László királyról írt versekből készített antológiát. Erdély történetéhez fordult Erdély jeleiből.

– *Nagy M.*: Bizott abban, hogyha ezt a sorozatot kiadja, meg az előadásokat megtartja – hiszen a népi egyetemen és úgynevezett szabadegyetemen is tartott előadás-sorozatokat, –, ezzel használ a közösségnek, akkor ezzel gazdagítja az embereket.

– *Albert Zs.*: Biztos, hogy ezzel is sokat adott.

– *Z. Ghițulescu*: Kapott is fordító primót a román írószövetségtől, franciából, mert nagyon jól ismerte a legnagyobb francia költőket, és fordított nagyon sokat a francia költészetből.

– *Albert Zs.*: Köteteket is fordított, meg a jelenkori francia költőktől antológiát is csinált.

– *Fodorné*: Mindig sokan kísértük Istvánt, mindig nagyon szerettük hallgatni, az utolsó előtti hónapban is a Somostetőn készítettünk egy nagy fényképet, és voltunk vagy harmincan rajta. Annyian szerettük Istvánt. Azóta se gyűlt oda úgy össze a társaság. Mindenkihez volt kedves szava, nagyon sokféleek voltunk abban a társaságban, ő nemcsak írókkal, vagy nem tudom kikkel állt szóba, hanem mindenki jól érezte magát mellette.

– *Z. Ghițulescu*: Jöttünk, mindig megkínált finom borral, amit ő készített. Azt mondja: gyere Zénó, igyunk egy pohár vitelini bort, Verpelétit.

– *Albert Zs.*: Nagy borász volt, Tóth István ribizli bora nevezetes volt.

– *Z. Ghițulescu*: Nem csak ribizli, nem, valódi szőlő, nemes ízű bor.

– *Albert Zs.*: Mikor megismertem, engem egy nagy bögre ribizliborral kínált.

– *Z. Ghițulescu*: S akkor kimentünk nyáron a kertbe, gyönyörű helyen, a természetbe, s ott ittuk a finom piros bort. Nagyon jól éreztük magunkat. Mintha egy platoni akadémián lettünk volna.

– *Albert Zs.*: Burján Emil szobrász, költő, irodalomtörténettel is foglalkozik.

– *Burján Emil*: Marosvásárhelyen érettségiztem a képzőművészeti középiskolában, és lévén ő marosvásárhelyi költő, több verskötetét tudtuk forgatni, standokon is kapható volt. A nyolcvanas évek elején a feleségemmel elmentünk Vásárhelyre, és felkerestük Tóth Istvánékat. Nem voltak otthon, ültünk a parkban elől, és mikor jöttek hazafelé, megkérdeztük, hogy a múzsák fellegvára fele mennek-e? Akkor barátkoztunk össze, sok emlé-

künk van. Van egy kézírata, egy színháztörténetet írt, az első kötet kéziratát ideadta, lehet, hogy nem is tudnak róla mások, ez azért keményen végiggondolt esztétika volt.

Csodáltam, hogy milyen konokul fordított főleg latin irodalmat, néhányszor mondtam neki, de sajnos nem elég szer, hogy legalább annyira népszerűnek kellene lennie, mint a kortársainak, olyan életműve van. Terjedelemben, súlyban van akkora életműve. Szerényen mindig örvendett annak, hogy elkészítette azt a tenyérnyi vaskos antológiát a váradi humanista költőkről.

Aztán ugyanilyen terjedelemben francia költők antológiáját is kiadta, levelezett a francia akadémia elnökével, akit fordított is, költeményeit fordította, jó kapcsolatai voltak neki Nyugaton, csak azt hiszem, mert nem volt lelkendező költő, mindig hátra szorították a rangsorban az akkori pártkorifeusok. Lehet, hogy emiatt fogták rá, hogy pesszimista, holott csak nem lelkendezett. 1988-ban, amikor a berlini fal megrepedt Budapesten, és kezdtek átengedni a keletnémeteket Ausztriába, akkor megijedt, hogy Magyarországnak sosem fogják megbocsátani, hogy megnyitotta a határait. Szerencsére, akik kellett volna haragudjanak, eltűntek a politika élvonalából.

– *Gálfalvi Gy.*: Én nagyon-nagyon örvendtem annak, mert a nagy rögeszmém – több is van –, hogy az életben lényegére kopik bennünk az ember, és amikor Tóth István utolsó évtizedében a lényegére kopott benne az ember, akkor kezdett oldódni. A maga számára is, láttam, ahogy meglepetéseket okoz, amikor még száraz humora is támadt, ő, akit soha szinte mosolyogni se láttuk élete során, és a diákjai is így emlékeznek vissza rá – fapofának nevezték, ez volt a neve, a fapofa –, egyszer csak kezdett oldódni, és az egész lénye, azt mondanánk, hogy felmelegedett, miközben nem felmelegedett, hanem az a melegség, ami benne volt, érvényesítette jogait.

– *Albert Zs.*: Mondja, ez nem lehetett a rendszerváltás következménye? Mert ő volt az, aki nem volt soha párttag. Nem kapott nagyobb kitüntetések. És azt hiszem, hogy ez nemcsak azért történt, mert iksznek, ipszilonnak nem tetszettek a versei.

– *Gálfalvi Gy.*: Abban van valami, hogy mégis a munkái kezdtek megjelenni. Ilyen vagy olyan kiadónál, az antológiái, Gyulafehérváron, Magyarországon, valahol oldották benne a feszültséget. Az a helyzet, hogy ő érezte a saját képességei iránti felelősséget. Nagyon jól tudjuk, mindig azt szoktuk hangsúlyozni, hogy a mások iránti felelősségben tönkremegyünk. Az én nemzedékem példáját tényleg láttam, halálra itták magukat emberek, öngyilkosok lettek emberek. A nemzetiségi sorsban az önpusztító életmód, az önpusztító kedv különösen hangsúlyos.

Pistában én azt a feszültséget éreztem, hogy meg tudja-e csinálni azt, amire hivatott, és ami benne van. És én úgy érzem, de lehet, hogy ez megint csak az emberi, és nem is annyira szerkesztői rögeszmém, hogy mikor azt érezte, hogy most már sok mindent elmondott, leszakadt róla ez a teher. És az oldódásának egyik oka ez volt, hogy hoppá, ezt már megcsináltam. Úgyhogy, amikor én azt mondtam, hogy távol éreztem magamtól, azt is el kell mondanom, hogy az utolsó éveiben néhány nagyon jó beszélgetésünkre emlékszem, el is mentem néhányszor hozzá elbeszélgetni, kimondottan kerestem a társaságát, vagy örvendtem, hogyha fenn a Somostetőn talákoztunk a sétái során. Tehát oldottabb ember volt, és meggyőződésem szerint – bár nyilvánvaló, hogy erről Erzsikének más a véleménye –, végső soron elégedett emberként búcsúzott az élettől. Nem voltam itthon, amikor meghalt, Amerikában voltam, ott ért el a halálhíre, nagyon sajnálom, hogy nem voltam itt. Azt is meg kell mondanom, hogy abban, hogy azt az emléktáblát feltettük a házára, elégtételt érzek, mert olyan emberek is ajánlották fel a segítségüket az emléktábla felállításához, akikről nem is gondoltam volna, hogy így emlékeznek Tóth Istvánra. De jöttek, és hozták a táblát, vagy a bronzot, tehát segítettek. Van Tóth Istvánnak már érezhető utóélete ebben az irodalomban.

– *Z. Ghițulescu*: Lehet, hogy sokan azért nem értékelték úgy, ahogy kellett volna értékeljék Pistát, mert neki sokkal szélesebb horizontja volt. Mindig túl volt az időn és a divaton. A pillérek, amiket ismert az antikvitásból és a jelen értékelése, ezek vezették őt. Az örök emberi értékek és az ő szemlélete olyan volt, hogy nem törődött a mai kritikával, a mai divatokkal. Klasszikus író volt. És ez a klasszikus ízlés nem talál a mai,... a posztmodernizmussal. Nem talál, ez strukturális berendezés. Mert van amelyik klasszikus, amelyik romantikus, s akkor úgy ír, ahogy érzi. Persze egy költő azt kell írja, amit érez és amit gondol.

– *Albert Zs.*: Az örök értékekhez tartja magát.

– *Z. Ghițulescu*: Ezt akarom mondani. És ezért tudta és szerette ezt, és úgy írt. Mert nem szerette... a szócséplést. Azt szerette, hogy legyen tartalma, hogy a tartalomnak legyen formája, amely talál a tartalomhoz.

– *Albert Zs.*: Hogy az ő lábnyoma a porban megmarad vagy nem marad meg, ez a kép gyakran visszatér a verseiben, szóval, hogy mi az ember az örökkévalóságához képest.

– *Máté Éva*: Egy szót még szeretnék mondani. Mondotta a költőtárs, Zeno Ghițulescu úr, hogy felül tudott emelkedni a kortárs kritikán, a rosszindulatú kritikán, azért én azt mondom, hogy amikor Fodor Imre megkért, hogy jöjjek el hozzá, mikor már a halálos ágyán volt, azért az utolsó gondolatai számomra legalábbis azok voltak, hogy nagyon rosszul esett, hogy itt nem értékelték kellőképpen a munkásságát, és nem véletlen, hogy az utolsó két kötete is magyarországi kiadóknál jelent meg. Itt kilincsel azokkal a gyűjteményekkel, és nem talált kiadóra. Azért felülemelkedett, de valahol ez is nagyon rosszul esett neki. A természetszeretetét pedig úgy értékelem, hogyha az emberekkel nem tudott elég jóban lenni, azért a világtól nem akart elszakadni, hanem ott volt neki a Somostető, ott voltak az állatok és a növények, tehát nem szakadt el a világtól, hanem legfeljebb az emberektől.

– *Z. Ghițulescu*: Mikor meghalt, itt voltam, egy fél nappal azelőtt látogattam, s akkor az utolsó szavai ezek volt: Te egy jó barátom voltál. Azt mondta nekem. Igen.

– *Fodor I.*: Tóth Istvánnal sokszor beszélünk az erdélyi oktatás kérdéseiről, ezt nagyon a szívéen viselte. Személyesen nemcsak, hogy hozzájárult mindazzal, amit írt, hanem anyagiilag is abból a kevésből, ami volt neki, meghagyta, hogy egy diákot segítsünk. Tudniillik, ő azt a kevés tiszteletdíjat, amit kapott a könyveiért, meggyűjtötte, és szerényen élt. Nagyon jól tudom, mikor Magyarországon volt, akkor is, és ebből az összeggyűjtött pénzből meghagyta a feleségének, Tóth Erzsikének, hogy egy alapítványi ösztöndíjat indítsunk el. Szó volt arról, hogy Marosvásárhelyen, esetleg Csíkban, ő szerette volna, hogy Csíkban legyen ez, a csíkszeredai Segítő Mária Római Katolikus Gimnázium diákja kapja. Ez nem nagy összeg, de ez is nagyon jó – különben ismerték Tóth István munkásságát, mikor ott jártam, beszéltem velük –, kikötötte, hogy olyan család gyermeke kapja, ahol legalább négy gyermek van összesen, tehát három testvére legyen a diáknak. Ez is példamutató cselekedete Istvánnak, amelyet tiszteletben tart az özvegye is, és erről példát vehetnek mások is.